

ÜLKELERİN BAĞIMSIZLIK MÜCADELELERİ VE HABER AJANSLARI İLİŞKİSİ – ANADOLU AJANSI ÖRNEĞİ

SÜLEYMAN HİLMİ BENGİ*

ÖZ

Fransız Devrimi'nin etkisiyle özellikle XIX. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında hızlanan milliyetçilik rüzgârı ile yeni bağımsız devletler dünya sahnesinde rol alırken, bu devletler, haklılıklarını ve varlık sebeplerini iç ve dış kamuoyuna anlatabilmek, tanıtı ya da propagandalarını yapabilmek için o günün kitle iletişim araçlarından büyük ölçüde yararlanmışlardır. Bu iletişim araçlarından biri de haber ajanslarıdır.

Haber ajansı kavramı XIX. yüzyılda iletişim literatürüne girmiştir. Fransız gazetesi *La Gazette de France*'ın eski ortaklarından Charles Louis Havas, devraldığı tercüme bürosunu 1835 yılında Avrupa gazetelerinden derlenen haber özetlerini Fransız basınına aktaran L'Agence de Feuilles Politiques Correspondence Générale adında haber ajansına dönüştürmüştür. Ajans daha çok kurucusunun adı ile Havas olarak tanınacaktır. Benzer şekilde faaliyet göstermek üzere 1849'da Berlin'de *National Zeitung* gazetesinin sahibi Bernard Wolff tarafından Wolff, 1851'de Londra'da Paul Jolius Reuter tarafından Reuter, 1860'ta Viyana'da Avusturya Macaristan devlet ajansı olarak Telegraphen Korrespondenz Bureau (Korrbureau) ajansları kurulmuştur.

Bu ajansların kendi ülke çıkarları doğrultusunda bir yayın politikaları izlemeleri ve özellikle Korrbureau'nun bir devlet ajansı olarak kurulması, diğer ülkelerde de benzer haber ajansları için ilham kaynağı olmuştur.

Bağımsızlık mücadelesi veren devletlerin çoğu gibi Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlığını ilan eden devletlerin de tanıtım ve/veya propaganda amacıyla yaptıkları ilk işlerden biri kendi haber ajans-

* Öğr. Gör. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Rektör Danışmanı, hilmibengi@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-0527-138X DOI: 10.33419/aamd.639889
Makale Gönderim Tarihi: 31.05.2018 Makale Kabul Tarihi: 28.06.2019

larını kurmak olmuştur. Örneğin Bulgaristan tam bağımsızlığını elde etmeden önce 1898’de Bulgaristan Telgraf Ajansı BTA’yı kurmuştur. Yunanistan, 1895’te kurulan özel Stefanopoli Telgraf Ajansı’nı 1905’te devletleştirmiş ve bugünkü Atina Haber Ajansı olmuştur. 1877’de bağımsızlığını ilan eden Romanya’da 1899’da Romanya Telgraf Ajansı kurulmuş, Arnavutluk’un da bağımsızlığını kazanır kazanmaz 1912 yılında faaliyete geçirdiği ilk kurumlardan biri Arnavutluk Telgraf Ajansı ATA olmuştur.

Bu örneklerde olduğu gibi Türkiye’de de İstiklal Harbi ile verilen bağımsızlık mücadelesi sırasında kurulan ilk kurumlardan biri Anadolu Ajansı’dır. Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), ajansın kuruluş amacını, 6 Nisan 1920’de yayımladığı genelgede “*kamuoyunun iç ve dış en doğru haber ile aydınlatılması*” olarak belirtir. Ajans, Millî Mücadele sırasında cephelelerde elde edilen başarıları aktarırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kuruluşunu duyurmuş ve bundan sonra devletin sesi haline gelmiştir.

Bu makalede ülkelerin ulusal ajansları ve bağımsızlık mücadeleleri arasındaki ilişkilere değinilirken bu durum Osmanlı bakiyesi ülkelerde ve özellikle yeni Türk Devleti’nin ilk kurumu olan Anadolu Ajansı özelinde incelenmektedir. Makalenin hazırlanmasında arşiv belgeleri, konu ile ilgili olarak daha önce yayımlanmış kitap ve makalelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Ajansı, Millî Haber Ajansları, Devlet ve Haber Ajansları, Millî Bağımsızlık ve İletişim, Millî Bağımsızlık ve Haber Ajansları.

THE RELATIONSHIP BETWEEN COUNTRIES STRUGGLE FOR INDEPENDENCE AND NEWS AGENCIES- THE CASE OF ANADOLU AGENCY

ABSTRACT

With the influence of the French revolution, in the late 20th and early 20th centuries, as the nationalist wind accelerated and the new independent states played a role in the world scene, these states made great use of mass media of the day to explain their causes of being to inner and outer public opinion.

The concept of news agency entered the communication literature in the 19th century. Charles Louis Havas, a former partner of the French newspaper La Gazette de France, has transformed the translation agency it acquired into a news agency called L'Agence de Feuilles Politiques Correspondence Générale, which transposed the news summaries compiled from European newspapers to the French press. Agencies like Wolff in 1849 by Bernard Wolff, owner of the National Zeitung newspaper in Berlin in 1849, Reuter by Paul Jolius Reuter in London in 1851, Telegraphen Korrespondenz Bureau (Korrbureau) agencies as Austrian Hungarian state agency in Vienna in 1860 were established.

The monitoring of publishing policies of these agencies in the interests of their own countries, and especially the establishment of Korrbureau as a state agency, inspired similar news agencies in other countries.

Most of the states that were struggling for independence, went to establish a news agency as first thing to do to promote and propaganda. Bulgaria, for example, established the Bulgarian Telegraph agency BTA in 1898 before it achieved full independence. Greece nationalized the private Stephanopolis Telegraph Agency in 1905 which was founded in 1895 and established the Athens News Agency as we now know today. In Romania, which declared its independence in 1877, the Romanian Telegraph Agency was established in 1899, and as soon as Albania won its independence, one of the first institutions to operate in 1912 was the Albanian Telegraph Agency ATA.

As in these examples, the Anatolian Agency is one of the first institutions established in Turkey during the independence struggle in the Independence War. Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) stated the purpose of the agency which is to “enlighten the public by publishing the most accurate news” in the notice issued on April 6, 1920. While the

agency quoted the achievements achieved in the fronts during the national struggle, also announced the establishment of the Grand National Assembly of Turkey and thereafter has become the voice of the government.

In this article, the role of the Anatolian Agency in the independence of the national agencies of the countries is examined in the light of the publications of the establishment of the Turkish state. In the preparation of this article, books and articles published previously about the subject and archival documents were referred.

Keywords: Anadolu Agency, National News Agencies, States and News Agencies, National Independence and Communication, National Independence and News Agencies.

GİRİŞ

Dünya, ikinci milenyumun son asırlarında meydana gelen iki önemli olaydan büyük çapta etkilendi. Biri Sanayi Devrimi, diğeri Fransız Devrimi. Sanayi Devrimi özellikle ekonomik alanda önemli bir hareketliliğe sebep olurken üretim artışı pazarlama sorununu gündeme getirdi; sömürgecilik yayıldı. Fransız Devrimi ise milliyetçilik akımını ortaya çıkarırken sömürgecilik karşı bir uyanışa zemin hazırladı; yeni bağımsızlık hareketleri ortaya çıktı.

Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak ekonomide meydana gelen gelişmeler yeni sektörlerin gündeme girmesine sebep oldu. Bunlardan biri de bilgi ve iletişim sektöründeki yeni gelişmelerdi. Pazarın genişlemesi piyasa haberlerine ihtiyacı ortaya çıkardı. Bilginin parasal bir değerinin olduğunun anlaşılması bilgi ve haberi toplayıp bir bedel mukabilinde talep edenlere ulaştırma işini, yani haber ajansı faaliyetini vücuda getirdi.

Zamanla siyaset, haber ajanslarından yararlanılabileceğini keşfetti. Özellikle gelişmiş ülkeler kendi tanıtımlarını yapabilmek, diğer ülkelerin faaliyetlerinden haberdar olabilmek için haber ajanslarından yararlandılar. Otoriter yönetimler de diğer kitle iletişim araçlarında olduğu gibi haber ajanslarını bir propaganda aracı olarak gördüler. Fransız Devrimi'nin etkisiyle özellikle XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında hızlanan milliyetçilik rüzgârı ile yeni bağımsız devletler dünya sahnesinde rol alırken, kendi varlık sebeplerini iç ve dış kamuoyuna anlatabilmenin en etkili yolunun bir haber ajansı kurmaktan geçtiğini gördüler ve ilk iş olarak kendi millî ajanslarını kurdular.

I. İlk Haber Ajansları

Haber ajansı kavramı XIX. yüzyılda iletişim literatürüne girdi. Fransız gazetesi *La Gazette de France*'ın eski ortaklarından Charles Louis Havas, devraldığı tercüme bürosunu 1835 yılında Avrupa gazetelerinden derlenen haber özetlerini Fransız basınına aktaran L'Agence de Feuilles Politiques Correspondence Générale adında haber ajansına dönüştürdü. Böylece ilk haber ajansı faaliyeti başlamış oldu.

Fransa'da faaliyete başlayan, sonraları kurucusunun adı ile Havas olarak tanınan ajans, kısa zamanda sürekli aboneler temin etmeye başladı. Dış haberlerin tüm Fransız basınında tek ve “güvenilir” bir kaynaktan aktarılması, Fransız hükümetinin de işine geliyordu. Kısa zamanda gelişen ajans, on yıl içinde tüm Avrupa'da hatta Çarlık Rusya'sının başkenti Saint Petersburg'da

bile muhabirleri olan ajansa dönüştü. Ajans, siyasi, ekonomik ve ticari nitelikli bültenleri ile borsa alanında da önemli bir kaynak olarak görülmeye başlanmıştı. Bilgi ve haberin parasal değerinin keşfedilmesi Havas'ın şirketini oldukça geliştirdi; ajansı uluslararası pazarlara yöneltti¹. II. Dünya Savaşı'nda Almanların eline geçen ajans, Fransızca Bilgi Bürosuna dönüştürüldü. Savaşın ardından Fransızlar 1944'te Havas'ın yerine Fransız Haber Ajansı Agence France Press (AFP)'yi kurdu².

Benzer şekilde faaliyet göstermek üzere 1849'da Berlin'de *National Zeitung* gazetesinin sahibi Bernard Wolff tarafından German Wolffsche Telegraphenbüro (Wolff) kuruldu. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman çıkarları doğrultusunda yayın yapan Alman Haber Ajansı Wolff, 1933 yılında Nazi yönetimince kapatıldı ve yerine hükûmet kontrolündeki Deutsches Nachrichtenbüro kuruldu. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1949'da, günümüzde de varlığını sürdüren Alman Haber Ajansı Deutsche Presse-Agentur (DPA) faaliyete başladı³.

İngiltere'de ise Paul Jolius Reuter 1851'de, uzun yıllar dünya haberciliğinin en etkili kuruluşlarından biri haline gelecek olan Reuter'in temelini attı. Birkaç kuşak aynı aile tarafından yürütülen ve borsa haberciliğinde de etkili olan ajans, 2008 yılında Kanadalı Thomson Şirketi'ne devredildi. El değiştirdikten sonra Thomson Reuters adıyla faaliyetini sürdüren ajans halen dünyanın etkili haber ve borsa ajanslarının başında gelmektedir⁴.

1868'de yine Londra'da günümüze kadar hayatını sürdürecektir olan bir başka ajans, İngiliz gazetelerinin bir araya gelerek oluşturdukları Press Association (PA) faaliyete geçti. Reuter ticari amaçlı bir ajans iken PA bir kooperatif şeklinde örgütlenmişti ve devletin çıkarlarını önde tutan bir habercilik anlayışı vardı⁵. PA ile Reuter arasında dış haberlerle ilgili anlaşma yapıldı.

Haber ajansı faaliyetinin ilk başladığı yerlerden biri de Avusturya'dır. Avusturya Basın Ajansı Österreichische Correspondenz 1846'da Franz Tu-

1 Orhan Koloğlu, **Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1994, s.2.

2 **AFP in Dates**, <https://www.afp.com/en/agency/afp-dates>, (Erişim Tarihi: 03. 04. 2018.)

3 **DPA: Historie**, <https://www.dpa.com/de/unternehmen/historie/#2010-heute>, (Erişim Tarihi: 03.04.2018.)

4 **Timeline: Reuters, from Pigeons to Multimedia Player**, <https://www.reuters.com/article/us-thomsonreuters-chronology/timeline-reuters-from-pigeons-to-multimedia-player-idUSN1647173320080417>, (Erişim Tarihi: 03.04.2018)

5 **PA History**, <https://www.pressassociation.com/?s=history> (Erişim Tarihi: 04.04.2018)

vara tarafından kuruldu. Ajans, devlet tarafından denetlenen bir şirket halinde faaliyet gösteriyordu. Şirket, 1860 yılında kamulaştırıldı. Ajansın adı Telegraphen Korrespondenz Bureau (Korrbureau) olarak değiştirildi. Böylece doğrudan devlet tarafından yürütülen ilk haber ajansı ortaya çıktı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun haber ajansı olarak özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında etkili olan Telegraphen Korrespondenz Bureau (Korrbureau), Nazi yönetimi sırasında Deutsche Nachrichtenbüro'nun kontrolü altına girdi. Ajans, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1946 yılında Austria Presse Agentur (APA) adı altında yeniden örgütlendi. Avusturya Basın Ajansı (APA) günümüzde de faaliyetini sürdürmektedir⁶.

İtalya'da 1853'te Stephani ajansı kuruldu. Torino'da Guglielmo Stephani tarafından kurulan, 1945 yılına kadar faaliyetini sürdüren ajans, İtalyan hükümetlerinden maddi ve manevi himaye gördü⁷. 15 Ocak 1945'te ise İtalya'da yayınlanan gazetelerin oluşturduğu bir kooperatif şeklinde örgütlenen, aslında hükümetin desteklediği, bir haber ajansı olan ANSA kuruldu⁸. Günümüzde de aynı adla faaliyetini sürdüren ANSA hakkında en çarpıcı değerlendirmeyi ajansta 40 yıl çalışmış olan eski başkan yardımcısı Carlo Gambalonga yapmaktadır. Gambalonga, "Casa ANSA" adlı kitabında "İtalya tarihinin bir metaforu" olarak nitelediği ajansın "kurtuluştan doğduğunu ve bağımsızlığın sembolü olduğunu" kaydetmektedir⁹.

Güneybatı Avrupa'da ise ilk ajans faaliyetini İspanya'da görüyoruz. İspanya'da haber ajansı faaliyeti 1865'te gazeteci Nilo Maria Fabra tarafından kurulan El Centro de Corresponsales (Muhabirler Merkezi) ile başladı. 1919'da Havas'ın da ortaklığa katılmasıyla Ajancia Fabra adını alan Ajans 1939'da EFE adıyla yayın yapmaya başladı. Aynı adla faaliyetini yürütmek-

6 Friedrich Leiter, Reuter, **Havas, Wolff, k. k. Telegraphen-Korrespondenz Bureau**, Ein Beitrag zu den Lehren des Krieges, 1986, s.48; Heinrich Scheuer, **75 Jahre Amtliche Nachrichtenstelle vormals k. k. Telegraphen-Korrespondenz-Bureau**, Im Selbstverlage der Politischen Korrespondenz, 1934, s.6, 7; APA, *Historie*, <http://www.apa.at/Site/Nachrichtenagentur/Historie.de.html> (Erişim Tarihi: 04.04.2018)

7 Atilla Girgin, **Uluslararası İletişim, Haber Ajansları ve AA**, DER Yayınları, İstanbul 2002, s.11- 19.

8 Ansa, **Casa ANSA, telling 70 years of agency history, History of news agency 'metaphor for entire country'**, http://www.ansa.it/english/news/2015/01/20/ansa-casa-ansa-telling-70-years-of-agency-history_b607540e-948b-4f38-8cea-d3b52ff2a895.html (Erişim Tarihi 07.04.2018).

9 Gambalonga, Carlo, **Casa Ansa, Da settant'anni il diario del Paese**, Centro di documentazione Giornalistica, Rome 2015.

te olan EFE, günümüzde özellikle Latin Amerika’da oldukça etkili bir haber ajansı haline gelmiştir¹⁰.

Rusya’da da haber ajansları birbirini takip etti. 1866’da Rus işadamı Trobnikov, Çarlık Rusya’sının ilk haber ajansı Russkoe Telegrafnoe Agentstvo (RTA)’yu kurdu. 1873’te Sibirya’nın Irkutsk şehrinde Sibirskoe Telegrafnoe Agentstvo, 1880’de gazeteci Kaskov tarafından Moskova’da Peterburskoe Moskovskoe Telegrafnoe Agentstvo (St. Petersburg- Moskova Haber Ajansı) kuruldu. Komünist yönetimden sonra haber ajansı faaliyeti devletleştirilerek 1925’te TASS kuruldu. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra 1992’de Rusya Enformasyon Telgraf Ajansı ITAR-TASS adını alan ajans, 2014’te adını “Topluluk Ülkeleri Telgraf Ajansı”na dönüştürdü. Böylece ajans, Sovyet dönemindeki kısaltması olan TASS’ı yeniden kullanmaya başladı¹¹.

Aynı dönemlerde İskandinav ülkelerinde de haber ajansları kurulmaya başlandı. 1866’da Danimarka’da Erik Nicolai Ritzao kendi ajansını faaliyete geçirirken, 1867’de İsveç’te Svenska Telegrambyrå, Norveç’te Norsk Telegrambyrå isimli haber ajansları kuruldu. Telegrafnaja Kontora ajansı da bir yıl sonra Riga’da faaliyete geçti. 1887’de ise Finlandiya’da Fin Haber Ajansı kuruldu¹².

1867’de, Avrupa’da haber ajanslarının sayısı artmaya başlarken, Amerika’da da eş zamanlı gelişmeler yaşandı. Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) 1846’da 5 gazetenin öncülüğünde Meksika Savaşı ile ilgili haberlerin Alabama üzerinden daha hızlı iletimini sağlamak üzere bugünkü AP’nin temelini oluşturan New York Associated, 1885’te de Western Associated Press faaliyete başladı. New York Associated, 1892 yılından itibaren faaliyetini Associated Press (AP) adıyla yürüttü. ABD’nin 170 yıllık tarihinin ilk özel ve bağımsız kuruluşu olarak nitelenen AP¹³, kuruluşundan itibaren ABD yönetimlerinin dolaylı destek ve himayesini gördü. Özellikle bu destek ve himaye savaş dönemlerinde daha belirgin biçimde kendini gösterdi. Güney Amerika’da ilk haber ajansı faaliyeti Arjantin’de başladı. 1900 yılında Boenos Aires’te Arjantin Millî Ajansı Agencia Naticiosa Saporiti (ANS) kuruldu.

10 EFE, **History**, <https://www.efe.com/efe/english/queesefe/50000230> (Erişim Tarihi 04.04.2018)

11 TASS **History**, <http://tass.com/history> (Erişim Tarihi 04.04.2018)

12 K. M. Shirivastava, **News Agencies From Pigeon To Internet**, New Dawn Press, New Delhi, 2007, s.287- 289.

13 AP, **Our Story**, <https://www.ap.org/about/our-story/> (Erişim Tarihi: 07.04.2018)

Uzak Doğu’da ise haber ajansı faaliyetinin XX. Yüzyılın başlarında ortaya çıktığını görüyoruz. Japonya’nın ilk haber ajansı Dentsu 1901 yılında faaliyete başladı. Japon Telgraf Şirketi tarafından yönetilen haber ajansının kontrolü 1936 yılında Japon hükümetinin kontrolüne geçti. Adı Domei Haber Ajansı olarak değiştirilen ajans II. Dünya Savaşı’ndan sonra kapandı. Yerine günümüzde de faaliyet gösteren KYODO kuruldu. Kasım 1945’te yayın hayatına başlayan KYODO, basın ve yayın kuruluşlarının ortak olduğu bir kooperatif olarak örgütlendi¹⁴. Tayvan’da 1 Nisan 1924’te Güney Çin Merkez Haber Ajansı, Kuzey Çin’de ise 7 Kasım 1931 yılında JiangXi eyaletinin Ruijin şehrinde Kızıl Çin Haber Ajansı kuruldu. 1937 yılı Ocak ayında ShanXi eyaletinin YanAn şehrinde XinHua (Yeni Çin Haber Ajansı) adını aldı. Çin Kurtuluş Savaşı döneminde, XinHua Haber Ajansı hızla gelişti. 1946 yılı Mayıs’ında yeniden yapılandırılan ajans önemli savaş bölgelerine muhabirler gönderdi. 1 Ekim 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra, XinHua devlet haber ajansı olarak yeniden şekillendirildi¹⁵. Tarihi komünist ihtilalden eski olan XinHua, 1949 yılından bu yana Çin Halk Cumhuriyeti’nin resmî ajansı olarak faaliyetini sürdürmektedir.

II. Haber Ajansları Arasında İşbirliği

Sanayi devrimi sonrasında yayılan sömürgeciliğe paralel olarak dünya ekonomisinde meydana gelen kıtalararası hareketlilik ve ticari faaliyet ve bunun siyasal yansımaları, haber ajanslarını geniş coğrafyalardan haber toplayabilmek için daha yaygın bir örgütlenme ağı oluşturmaya yöneltti. Özellikle sömürgeci devletler, kendi haber ajanslarının sömürge topraklarında da örgütlenmesini sağlamak için destekçi oldular.

O sebeptendir ki Reuter Hindistan’dan, Avusturalya’ya kadar olan geniş alanda muhabirler bulundurmaya yalnızca habercilik açısından değil bir İngiliz kuruluşu olması bakımından da görev kabul etti. Keza Havas, Fransız çıkarlarının bulunduğu her alanda örgütlendi. AP Ajansı da Amerika kıtasından başlayarak zaman içinde tüm dünyada teşkilatlanma yoluna gitti.

Ancak, her ajansın bütün dünyada örgütlenmesinin zorluğu ve habercilik hizmetinin çok pahalı olması, haber ajansları arasında işbirliği yapılması ihti-

14 KYODO, **About KYODO, History**, <https://www.kyodonews.jp/english/about/history.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2019)

15 Levent Eldeniz, Bikeertiemuer Maimaitimin, “Çin Ulusal Haber Ajansı: XinHua ve Güncel Çin Medyası”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, S 27, Bahar 2015, s.178.

yacını doğurdu. Böylece maliyetlerin düşürülmesi amaçlanıyordu. ABD'nin AP ajansının Avrupa'daki ajanslarla, Avrupa ajanslarının da birbirleriyle yaptıkları karşılıklı işbirliği anlaşmaları ile haber paylaşımı yöntemi uygulama alanına konuldu. Maliyetleri paylaşma yöntemi, aynı zamanda faaliyet alanlarını da paylaşma anlamına geliyor, haber ajansları, dünya coğrafyasını adeta kendi aralarında parselliyordu.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı öncesinde etki alanı itibariyle kendi sınırlarını aşan ve uluslararası bir nitelik kazanan haber ajansları faaliyet paylaşımlarını karşılıklı işbirliği anlaşmaları çerçevesinde yaptılar. Buna göre Fransa ve sömürgesi altındaki topraklar, İtalya, İspanya, Portekiz ve Güney Amerika Havas'ın kontrolündeydi. İngiltere ve sömürgeleri (Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda) ile Çin, Japonya gibi Uzak Doğu topraklarında Reuter örgütlenmişti. Almanya, İskandinavya ve Rusya, Wolff'ün sorumluluk alanı içindeydi. AP, Amerika kıtasında etkinliğini güçlendirirken, Filipinler'de de muhabir bulunduruyordu. Osmanlı toprakları, Mısır ve Belçika hem Havas'ın hem de Reuter'in ortak alanı sayılmıştı¹⁶.

Uluslararası nitelik kazanan haber ajansları Birinci Dünya Savaşı öncesinde dünyayı adeta kendi aralarında parsellediler. Karşılıklı anlaşmalarla elde ettikleri haber ve fotoğrafları paylaşan ajanslar, ürünlerini telgraf hatları vasıtasıyla tüm dünyadaki abonelerine servis etmeye başladılar. Haber ajanslarının "birlikte kazanma" stratejisi Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle aksamaya başladı. İki müttefik olan Fransa ve İngiltere'nin ajansları Havas ve Reuter, hem kendi aralarındaki hem de Amerikan ajansı AP ile olan işbirliklerini artırarak devam ettirdi. Karşı kampta yer alan Almanya'nın ajansı Wolff üçlü işbirliğinden koptuktan sonra Avusturya Macaristan resmî ajansı Korrbureau ile işbirliğine girdi.

III. Osmanlı Devleti'nde Haber Ajansı Faaliyeti

XIX. yüzyıl sonlarında başta Avrupa ülkeleri ve ABD olmak üzere dünyanın önde gelen ülkeleri kendi haber ajanslarını kurmasına rağmen Osmanlı Devleti bu alanda geri kalmış, iletişimde dışa bağımlı hale gelmişti. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı topraklarında etkili olan haber ajansları Havas ve Reuter'di. Dünya haberleri ağırlıklı olarak Havas Ajansı'ndan kullanılıyordu. Bunda o dönemde Türk basınında Fransız ekolünün ağır basmasının

16 Girgin, a.g.e., s.19.

payı vardı. Padişah II. Abdülhamid döneminde yayınlarını takip etmek ve aleyhte yayınlarını önlemek amacıyla Reuter ve Havas'a abone olunarak parasal destek sağlanmıştı. Hatta tali planda bir ajans olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin resmî bildirimlerini yayımlamak amacıyla bir İspanyol haber ajansı olan Kabra'ya da abone olunmuştu¹⁷.

Bu aboneliklerde Dış Basın Müdürü'nün raporu etkili olmuştu. Matbuat-ı Hariciye Müdürü Abdullah Macit Bey, Padişah II. Abdülhamid'e sunulan raporunda, yabancı ajansların Osmanlı hükûmetini abone yapmak için girişimlerde bulduklarını, abonelik gerçekleşmeyince Osmanlı aleyhinde haber yaptıklarını belirtiyordu¹⁸. Sadrazam, Şûra-yı Devlet Reisi ve Hariciye Nazırı'nın Kasım 1865'te padişaha sundukları ortak mazbatada aleyhteki yayınları önlemenin yolunun bazı gazetelere ve özellikle Reuter ve Havas ajanslarına maddi destek sağlamaktan geçtiğini bildirdiler. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid 5 bin liralık ödeneği onayladı¹⁹. Yalnız ajanslara abone olunmakla kalmadı; bazı ajansların İstanbul temsilcilerine bireysel ödemeler yapıldı.

O dönemde haber ajansları, salt haber iletme görevini yapmıyor, aynı zamanda propaganda aracı olarak da kullanılıyordu. Bu yüzden ajansların para ile desteklenmesi yöntemi Batı'da da uygulanmaktaydı. Devletler kendi ajanslarına ya abonelik desteği veriyor ya da sübvansiyon gibi yöntemlerle doğrudan ya da dolaylı katkılar sağlıyordu. Başka devletler de kendileri ile ilgili olumsuz haberlerin çıkmasını önlemek amacıyla bu ajanslara abone oluyorlardı. II. Abdülhamid de aslında oyunu kuralına göre oynamıştı²⁰. Ancak yabancı ajanslar Osmanlı hükûmetinin bu tavrını istismar ettiler; daha fazla para koparabilmek için şantaja başvurmaktan geri kalmadılar²¹.

Aslında gerek şantaj amacıyla, gerekse Osmanlı Devleti'nin itibarını sarsmak ve iç karışıklıklara zemin hazırlamak maksadıyla çıkarılan art niyetli haberleri önlemenin en etkili yolu Osmanlı'nın kendi millî ajansını kurmasından geçiyordu. Geç kalınmış olan bu işin hayata geçirilmesi II. Abdülhamid

17 Orhan Koloğlu, **Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na**, ÇGD Yayınları, Ankara 1995, s.21, 28.

18 İlhan Yerlikaya, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Gazete ve Haber Ajanslarının Şantaj ve Yolsuzlukları", **Toplumsal Tarih**, S 3, Mart 1994, s.17- 19.

19 Koloğlu, **a.g.e.**, s.18.

20 Orhan Koloğlu, "II. Abdülhamid'in Basın Karşısındaki Açmazı", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C I, İletişim Yayınları, İstanbul, s.84.

21 Hamza Çakır, **Osmanlı'da Basın-İktidar İlişkileri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s.91.

döneminde oldukça zordu. Zira Türk basınının padişaha yönelik tutumu dış basından farklı değil, hatta daha katıydı. Sansür baskısı gerekçesiyle özellikle İttihatçı basın padişaha cephe almıştı. O yüzden basından ürken II. Abdülhamid basınla ilgili konularda ihtiyatlı bir yaklaşımı benimsediği için kendi haber ajansını kurmak gibi köklü bir girişimi başlatacak durumda değildi. İstese bile bunu gerçekleştirebilecek kadroya sahip değildi.

III.1. Osmanlı Telgraf Ajansı

İlerleyen dönemde Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde ajans girişimlerinin olduğunu görüyoruz. XIX. yüzyılın sonlarında Agence Commerciale de Turquie (Türkiye Ticaret Ajansı) ve XX. yüzyılın başlarında Agence Ottomane (Osmanlı Ajansı) adındaki haber ajansları faaliyet gösterdi. Agence Ottomane, 1911’de Osmanlı Telgraf Ajansı (Agence Télégraphique Ottomane) adı altında yeniden yapılandı. Dönemin Osmanlı hükûmeti maddi destekle yarı resmî bir nitelik kazandırarak bu ajanstan yararlanmak istedi. “Nîm-resmî teşkiline lüzum görülen telgraf ajanslarının keşide edeceği telgrafnâmelerin ücretten muafiyeti hakkındaki kanun lâyihasının irsal kılındığına” ilişkin 21 Mart 1327 (3 Nisan 1911) tarihli Sadaret Tezkeresi bir gün sonra Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın gündemine girdi. Kanun layihası, Muvazene-i Maliye Encümeninde (Bütçe Komisyonu) değerlendirildi. Encümen, “...dahili memâlikte bazı havadis-i mühimmenin intişarını temin için teessüs edecek böyle bir telgraf ajansının siyasî ve iktisadî menfaati mücip olacağı” görüşüyle tasarıyı aynen kabul ederek Meclis-i Mebusan Genel Kurulu’na gönderdi. Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası, Meclis-i Mebusan Genel Kurulu’nun 31 Mart 1327 (13 Nisan 1911) tarihli 79. birleşiminde okundu ve layihanın meclis gündemine alınması kabul edildi²². Konu Meclis-i Mebusan’ın 12 Nisan 1327 (25 Nisan 1911) tarihli 85. birleşiminde müzakereye açıldı. Meclis, günlük 150 kelimeyi aşmamak üzere ajansın haber amaçlı telgraf metinlerinden ücret alınmamasına ilişkin kanunu kabul etti²³.

22 **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)**, Devre 1, C 5, s.274.

23 Meclis-i Mebusan’ın 12 Nisan 1327 (25 Nisan 1911) tarihli 85. birleşiminde görüşülen kanun metni şöyledir:

“Nîm- resmî surette teşekkülüne lüzum görülen telgraf ajansının dahili Memâlik-i Osmaniye’de hükümetçe tayin olunacak merâkize keşide edeceği telgrafnâmelerin ücretten muaf tutulmasına dair maddeyi kanuniye: Madde-i Münferide-i Kanun Layihası. Hükümet dahili memalikte bazı havadis-i mühimmenin intişarını temin için bir telgraf ajansına yevmi 150 kelimeyi tecavüz etmemek üzere umum tarzında keşide ettireceği telgrafnâmeleri ücretten muaf tutmağa mezundur.” (MMZC, Devre 1, C 5, s.525.)

Kanunla devlet desteği verilmiş olmakla birlikte Osmanlı Telgraf Ajansı'nın ne derece millî bir ajans olduğu tartışılır. Zira ajansın sahibi Salih Gürcü Fransız etkisinde bir kişi olarak biliniyordu. Genç Osmanlıların Paris'teki gösterilerinde ön safta yer alan Salih Gürcü, Genç Türklere kapısını açmasını şükranla yâdettiği Fransa'yı ikinci vatanı olarak görmüştür²⁴. İngiliz istihbarat raporlarına göre Salih Gürcü “Fransızcayı son derece iyi konuşan ve yazan, kendini Fransız hayranı olarak tanıtan, kısmen Fransa’da eğitim görmüş Bağdatlı bir Yahudi” idi²⁵.

Salih Gürcü, haber ajansı kurmak için Dâhiliye Nezareti'ne başvuruda bulunmuştu. Muhtemelen hükûmet nezdinde kapıların açılmasını sağlamak amacıyla İttihatçı Hüseyin (Tosun) Bey'in de desteğini almıştı.

Ajans kuruluşu ile ilgili başvuruda şu gerekçeler sıralanmıştı:

-Bati'da olduğu gibi dış ülkelerde ortaya çıkacak önemli gelişmeleri günü gününe bütün Osmanlı vilayetlerine duyurmak,

-Payitaht ile tüm vilayetler arasındaki ilişkilerin daha hızlı ve sürekli hale getirilmesini sağlamak,

-Osmanlı topraklarında meydana gelen gelişmeleri dış ülkelere doğru bir şekilde duyurmak,

-Yabancı basında çıkan olumsuz yayınları düzeltmek ve yalanlamak.

Gürcü, başvuru dilekçesinde siyasete ilişkin haberlerin hükûmetin tayin edeceği bir memurun onayından sonra yayına verileceği taahhüdünde de bulunuyordu²⁶.

Bu başvuruya dayalı olarak yarı resmî bir ajans kurulması ile ilgili tasarı hazırlandı.

24 Orhan Koloğlu, “Osmanlı Telgraf Ajansının Kurucusu Salih Gürcü”, **Tarih ve Toplum**, C 23, S 134, Şubat 1995, s.69, 71.

25 Salih Tunç, “1912 Seçimlerinde Musevi Cemaati'nden İttihatçı Mebus Adayı Salih B. Gürcü ve Seçim Beyannamesi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S XXVIII / 2, 2013, s.552-554.

Beyrut doğumlu Fransız Türkolog Paul Dumont da Salih Gürcü'nün bir beyanında Yahudi olduğunu açıkladığını kaydeder. İtalya'nın İstanbul Büyük Elçisi Garroni'nin 16 Kasım 1914 tarihli raporu da Gürcü'nün Yahudi kökenli olduğu yönündedir. İngiliz Elçisi Lowther'in 19 Ekim 1910 tarihli bir raporunda Salih Gürcü'nün Bağdatlı bir Yahudi olduğunu bildirdiğini aktaran Orhan Koloğlu'nun ise bu konuda çekincesi vardır. (Koloğlu, **a.g.e.**, s.30, 31.)

26 Tunç, a.g.m., s.556.

Osmanlı Telgraf Ajansı ile ilgili kanun tasarısının Meclis-i Mebusan'da görüşülmesi sırasında Gümüşhane Mebusu İbrahim Lütfü Paşa, bu ajansın bir Fransız kuruluşu olduğunu ileri sürdü. Lütfü Paşa, “Bunlar herkesi abone yazacaklar, mesela 3 liraya, 5 liraya bir havadis alacaklar, sonra onu meccanen alacaklar onu bize birkaç misline satacaklar” sözleriyle ajansa maddi destek sağlanmasına karşı çıktı.

Buna karşılık Matbuat-ı Dahiliye Müdürü Fazlı Necip Bey, kanun tasarısını savunurken millî ajansın gerekliliğini şu sözlerle anlattı:

“Bu telgraf ajansları Avusturya'nın Furniye, İngiltere'nin Royter, İtalya'nın Korriyori hepsinin istifade ettiği telgraf ajansları vardır. Devletin gerek siyaset-i hariciyye ve gerek siyaset-i dahiliyesinde bu telgraf ajanslarının büyük hizmetleri vardır. Bizim bugün menafi-i hayatiyyemize taalluk eden bir meselede gazetelerin vürûduna intizar ediyoruz. Halbuki diğer ecnebî ajans telgrafları bize taalluk eden bizim menâfimize taalluk eden ihbarla mükellef değildirler.

Bunlar kendi menfaatlarını takip ederler. Menâfi-i Osmaniyye'yi takip edecek ajans bizim hakkımızda yazılan şeyleri bildirir. Bütün dünya matbuatına intişar etmezden evvel kendi ajansımızla hakikat-i meseleyi bütün kâinata ihbar etmiş olacağız.”²⁷

Kanunda doğrudan Osmanlı Telgraf Ajansı adı zikredilmemişti ama “nîm-resmî (yarı resmî) telgraf ajansı” tabiri ile kastedilenin bu ajans olduğu açıktı. Hükûmet, yabancı ülkelerdeki örneklerinin aksine ajansa verilecek destekte sübvansiyon usulünü değil, telgraf ücretlerinde sınırlı bir muafiyet tanıyarak dolaylı bir destek yöntemini tercih etmişti.

Tasarının Meclis-i Mebusan'da müzakeresi sırasında Aydın Mebusu İsmail Sıtkı Bey kanun metnindeki “Nîm-resmî bir surette teşkiline lüzum görülen” ifadesine dikkat çekiyor, ajansa mali destekten önce böyle bir ajansın kurulmasına dönük bir kanun tasarısının meclis gündemine getirilmesinin gerekliliğine işaret ediyordu. Matbuat-ı Dahiliye Müdürü Fazlı Necip Bey, buna cevap verirken yarı resmî statünün göstermelik olduğunu ima ediyor, bu ajansın yabancı ajanslarla işbirliği yapabilmesi için bu statünün ve devlet desteğinin gerekli olduğunu savunuyordu:

“...Malûm-u âlileridir ki bir ajansın dünyanın her tarafında muhabir bulundurmasına imkânı yoktur ve her taraftan haber alamaz. Men-

27 MMZC, s.525, 526.

suk haber alanlar, yalnız hükûmetin taht-ı himayesinde nîm-resmî tanınmış olan ajanslardır.(..). Biz eğer böyle bir muafiyet bahşedemezsek, o telgraf ajansına nîm-resmîyet süsü vermezsek o telgraf ajansı, demin esamîsini arz ettiğim ve Avrupa’da her devletin kendi memleketine mahsus nîm-resmî ismini vererek öyle tanınmış ve neşriyatı mevşuk addedilmekte olan telgraf ajanslarıyla akd-i rabita edemez ve o şirket, o ajans teşekkül edemez.”²⁸

Her ne kadar yarı resmî bir statü tanınsa da daha çok ticari nitelikli bir haber kuruluşu olan Osmanlı Telgraf Ajansı ağırlıklı olarak Fransız Havas Ajansı ile çalışıyor, Fransız yanlısı haberlere ağırlık veriyordu. Ancak ajans Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesinden sonra tutum değiştirmek, daha hükûmet yanlısı bir politika izlemek zorunda kaldı. Kanaatimizce bu tutum değişikliğinde devletin dolaylı maddi desteğini kaybetmeme arzusu ön plandaydı. Ajansın yayın politikasının millî menfaatlerden ziyade ticari çıkarlara göre şekillendirildiğini söylemek yanlış olmaz. Zaten 25 Temmuz 1330’da (7 Ağustos 1914) savaş ortamı vesilesiyle konan sansür²⁹ dolayısıyla ajans ister istemez ihtiyatlı bir yayın çizgisi izlemek zorundaydı. Muhabir gönderme imkânı olmadığı için cephelerden özel haber iletemeyen ajans, hükûmetin resmî bildirimlerini basına duyurmada aracılık etti. 150 kelime telgraf ücreti muafiyeti hakkını sonuna kadar kullanan ajansın kelime sınırlamasını aşmamak amacıyla ayrıntılı haber geçmemesi, haberlerinin büyük bölümünü kısa tutması dikkat çekicidir. Osmanlı Telgraf Ajansı İttihatçı iktidarın ve Meclisin gösterdiği iyi niyetli yaklaşıma rağmen elde ettiği bu ayrıcalıklı hakkı istismar etmiş, devlet imkânlarını sömürmüştür³⁰.

Osmanlı Telgraf Ajansı savaş şartları içinde elde ettiği imtiyazı kaybetmemek için çaba sarf etse de İttihatçı iktidarın başlangıçtaki desteğini sürdürmedi. Fransız yanlısı olarak bilindiği için Salih Gürcü’ye olan güvensizlik, Osmanlı Telgraf Ajansı’na da güvensizliği beraberinde getirdi. Çok geçmeden 1914 Kasım’ında Osmanlı Telgraf Ajansı kapatıldı³¹.

28 MMZC, s.527.

29 Hilmi Bengi, “Birinci Dünya Savaşının Başlangıcında Türk Basınının Yaklaşımı ve Haber Değerlendirme Biçimleri”, **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.393.

30 İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981, s.29-30.

31 Orhan Koloğlu, İtalyan Elçisi’nin raporundan hareketle şu değerlendirmeyi yapıyor: *“Babiali Osmanlı Telgraf Ajansı’nda onun yanına bir Türk müdür yardımcısı yerleştirmeyi tasarlıyor. Bunun sebebi son zamanlarda Gürcü’nün yönettiği ajansta Fransa ve*

III.2. Osmanlı Millî Telgraf Ajansı

Osmanlı Telgraf Ajansı'nın kapatılmasının ardından yerine Erzurum Mebusu Hüseyin Bey (Tosun/Şaplı Hüseyin) tarafından Osmanlı Millî Telgraf Ajansı kuruldu. Hükûmet, Meclisten aldığı yetkiye istinaden daha önce Osmanlı Telgraf Ajansı'na tanınan hak ve yetkileri bu ajansa da verdi.

Osmanlı Millî Telgraf Ajansı, Çerkez kökenli olan, “*Çerkez İttihat ve Teâvün Cemiyeti*”, “*Kuzey Kafkasya Siyasî Göçmenleri Komitesi*” ve “*Şimali Kafkas Cemiyeti*” üyesi olarak Kafkasya'daki millî direnişlere destek veren Hüseyin Bey'in (Tosun) yönetimindeydi.

Hüseyin Bey Osmanlı Telgraf Ajansının kuruluşuna da katkısı sağlamıştı. Ancak Osmanlı Millî Telgraf Ajansı, Salih Gürcü'nün ajansına göre daha millî bir duruş sergilemiştir. İttihatçı Osmanlı hükümetinin desteğiyle kurulan bu yeni ajans, adına daha yaraşır bir yayın politikası izlemiştir. Millî çıkarlar doğrultusunda haberler geçen ajans, özellikle Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kuruluşuna destek vermişti³². Ajans adına Hüseyin Kazım Bey 18 Mart 1331'de (31 Mart 1915) Orduyu Hümâyûn Başkumandanlığı'ndan alınan özel izinle Çanakkale Muhaberelelerini izledi. Ne var ki Osmanlı Millî Telgraf Ajansı İstanbul'un işgalinden sonra kapanmak durumunda kaldı. Ajansın sahibi ve müdürü Hüseyin Bey, İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Bir süre Mondros'ta tutulduktan sonra 21 Eylül 1919'da Malta'ya getirilen Hüseyin Bey, 2765 tutukluluk numarası ile bir buçuk yıl İngilizlerin gözetiminde kaldı³³. İstanbul'un işgalinden sonra Türk basını İngilizler tarafından konan sansür baskısı altında yayın yapmak durumunda kaldı.

III.3. Türkiye Havas Reuter Ajansı

Kapatılan Osmanlı Millî Telgraf Ajansı'nın yerine işgal güçlerinin girişi mi ile yeni bir haber ajansı vücuda getirildi. Osmanlı mevzuatı çerçevesinde kurulan yeni şirkette Havas ve Reuter'in yanı sıra Osmanlı Devleti'ni temsilen ortaklar da bulunuyordu. Türkiye Havas Reuter Ajansı (Agences La Turquie

Rusya yanlısı yayın yapma karşılığı bu iki devletin elçiliklerinden para aldığına inanılmaktadır. Gerçekten böyle bir para alan Gürcü, ihbar edilince Talat tarafından işten çıkarıldı ve eğer daha ayağını ajansa atarsa hapse atılmakla tehdit edildi.” (Koloğlu, a.g.m., s.8)

32 Sefer E. Berzeg, **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, 1917- 1922**, Birleşik Kafkasya Derneği, İstanbul 2003, s.22.

33 Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, 2. b, Ankara 1985, s.107.

Havas Reuter) adı altında faaliyete başlayan bu ajansın, adında yer alan Türkiye ibaresinin dışında Türk milleti ile bir ilgisi yoktu³⁴. Yeni ajansın kurulması ile Osmanlı haber tekeli Fransız ve İngilizlerin eline geçiyordu. “Yarı beynelmilel ajans” olarak nitelenen³⁵ ajansta Türk tarafını Matbuat Müdürü temsil ederken, Havas adına İstanbul Müdürü Mathu, Reuter adına da İstanbul temsilcisi Ferguson görev yapıyordu. Ajans, her gün siyasi haberlerin yanı sıra Londra’dan alınan borsa bilgileri ile birlikte mali bülten de yayınlıyordu.³⁶ Ajans, mütareke günlerinin İstanbul hükümetlerinin işleyiş tarzına uygun olarak yapılmıştı. Ajansın başında Matbuat Müdürü bulunuyordu ama bu göstermelikti. Yönetim, fiilen İngiliz ve Fransızların elindeydi. Türkiye Havas Reuter’in yayın politikası işgalcilerin çıkarları doğrultusunda belirleniyordu. Üstüne üstlük ajansa Osmanlı bütçesinden kaynak aktarılıyordu.

IV. Osmanlıdan Bağımsızlığını Kazanan Ülkelerde Haber Ajansları

Osmanlı Devleti millî haber ajansı ihtiyacı duymasına ve bu ihtiyacı karşılamak için adımlar atmasına rağmen gerçek anlamda ve etkili bir millî ajansın kurulmasını sağlayamazken, özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar’da Osmanlı’dan bağımsızlığını kazanan devletlerin önemli bölümünün, tanıtım ve propaganda amacıyla ilk yaptıkları işlerden biri haber ajansı kurmak olmuştur.

IV.1. Doğu Avrupa ve Balkanlar’daki Ajanslar

Macaristan’ın resmî haber ajansı Magyar Távirati Iroda (Macaristan Telgraf Ajansı- MTI) ülkenin bağımsızlık sürecinde ve rejim değişikliklerinde etkili rol üstlenen kuruluşlardan biridir. Yaklaşık 160 yıl Osmanlı hâkimiyetinden sonra Avusturya egemenliğine giren, 1876’da federatif bir yapıya kavuşan Macaristan’da ilk yapılan işlerden biri millî haber ajansını kurmak olmuştur. Hugó Maszák ve Géza Egyesy adındaki iki parlamento stenografının Macar hükümetine yapıkları başvurunun kabulüyle 1880 yılında kuruluş çalışmaları

34 Yücel Özkaya, “Millî Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 1985, C I, S 2, s.590; Öztoprak, *a.g.e.*, s.30.

35 Server İskit, *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, İstanbul 1943, s.201.

36 A. İhsan Barlas, “Ajans’tan Hatıralar”, *Tarih ve Toplum*, S 39, Mart 1987, s.50-56; S 40, Nisan 1987, s.16 - 20; Koloğlu, *a.g.e.*, s.41, 42.

rına başlayan Macar Telgraf Ajansı 1 Mart 1881’de faaliyete başladı. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Sonbahar Devrimi’yle 6 Kasım 1918’de iş başına gelen Karolyi hükûmetinin ilk icraatlarından biri MTI’yı kamulaştırmak oldu. Komünist yönetimin devrilmesinden sonra ajans 28 Nisan 1921’de bir şirket halinde yeniden örgütlendi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların kontrolüne giren MTI, Macaristan’ın savaştan çıkışını dünyaya duyuran ajans oldu. 25 Ocak 1945’te bir şirket halinde yeniden çalışmaya başlayan Macar Haber Ajansı, komünist yönetim tarafından 16 Ağustos 1945’te devletleştirildi. MTI, 1996 yılında çıkarılan bir yasa ile anonim şirket halinde yeniden yapılandı. 2010 yılından itibaren Kamu Hizmeti Vakfı’nın mülkiyetine giren ajans yönetiminde devlet etkisi devam etmektedir³⁷.

1877’de bağımsızlığını ilan eden Romanya’da ise 1889 yılında Romanya Telgraf Ajansı kuruldu. Bir süre 1921’de Rador, 1946’da Agerpress, 1990’da ROMPRESS adını alan ajans, 2008’den bu yana Agerpress adı altında Romanya’nın millî haber ajansı olarak faaliyetini sürdürmektedir.

1821’de Mora İsyanı’nın ardından bağımsızlığını ilan eden Yunanistan’da haber ajansı faaliyeti 1895’te özel Stefanopoli Telgraf Ajansı’nın kurulmasıyla başladı. 1 Ocak 1905’te devletleştirilen ajans Atina Haber Ajansı (ANA-The Athens News Agency) adını aldı. Makedonya Cumhuriyeti’nin bağımsızlık sürecinde, Makedonya’nın Yunanistan’a ait olduğu yolundaki devlet tezini desteklemek amacıyla 1991’de yine resmî bir ajans olarak Selanik’te Macedonian Press Agency (Makedonya Haber Ajansı-MPA) kuruldu. İki resmî ajans 2008 yılında birleştirilerek Athens Macedonian News Agency (AMNA-Atina-Makedonya Haber Ajansı) adı altında faaliyet yürütmeye başladı.

Bulgaristan’da haber ajansının kuruluşu ülkenin tam bağımsızlığını kazanmasından daha öncedir. Bulgar Haber (Telgraf) Ajansı (Bulgarska Telegrafna Agentsiya -BTA) 1898’de Prens I. Ferdinand tarafından kuruldu. Bulgaristan’ın bağımsızlığının elde edilmesinde ajansın katkıları oldu. Bulgaristan’ın resmî haber ajansı BTA, günümüzde de faaliyetini sürdürmektedir.

Arnavutluk’un da bağımsızlığını kazanır kazanmaz kurduğu ilk kurumlardan biri Agjencia Telegrafike Shqiptare (Albanian Telegraphic Agency) oldu³⁸. 1912 yılında kurulan Arnavutluk Telgraf Ajansı ATA, aynı adla Arnavutluk’un resmî haber ajansı olarak faaliyetine devam etmektedir.

37 <http://www.radio.hu/inside-mtva/mtva-information-channels/mtva-mti-news-agency> (Erişim Tarihi: 26.04.2018)

38 Shirivastava, **a.g.e.**, s.291.

IV.2. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Ajanslar

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde ise Osmanlı sonrasında Balkanlar'daki gibi bir haber ajansı faaliyeti yoktur. Bunda bu ülkelerin uzun süre İngiliz ve Fransız işgalinde kalmalarının payı vardır. Bir başka bakış açısıyla bu ülkelerin bağımsızlıklarına geç kavuşmasında millî bir haber ajansına sahip olmamalarının, kendi iletişim örgütlenmesini gerçekleştirememelerinin, açık istihbaratta dışa bağımlı oluşun payının olduğu da söylenebilir. Bu ülkelerin kendi ajanslarını kurması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra mümkün olabilmıştır.

Osmanlı'nın dağılmasından sonra Ortadoğu'nun büyük bölümünde İngiltere'nin, Mağrip bölgesinde Fransa'nın egemen olması yerel düzeyde bu türden bir faaliyetin oluşmasına imkân vermemiştir. Örneğin Mısır, 1922'de Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen Nasır Devrimi'ne kadar Mısır üzerinde İngiliz etkisi devam ettiği için Mısır'da bir haber ajansı faaliyeti ortaya çıkamamıştır. 1953'te cumhuriyetin ilan edilmesinden iki yıl sonra Mısırlı basın kuruluşlarının girişimiyle bir haber ajansı kuruldu. Ortadoğu Haber Ajansı (Middle East News Agency-MENA) adıyla 15 Aralık 1955'te bir anonim şirket halinde kurulan ajansın hisselerinin yarısı devlete aitti. Faaliyetlerine 28 Şubat 1956'da başlayan Kahire merkezli ajans 1962'de devletleştirildi³⁹. Irak'ta 1959'da kurulan Irak Haber Ajansı INA Saddam rejimi sırasında bir propaganda aracı gibi faaliyet gösterdi. Ajans, Amerikan işgalinin ardından kapatıldı. İşgal sonrasında oluşan Irak yönetimi tarafından Irak Millî Ajansı NINA (National Irak News Agency) kuruldu. Libya'nın resmî haber ajansı Jamahiriya News Agency (JANA) 1964 yılında faaliyete geçti. Ajans, Kaddafi döneminde devletin propaganda kuruluşu gibi faaliyet gösterdi. Ajans Kaddafi'den sonra da aynı adla faaliyetini sürdürdü. Suriye'de resmî haber ajansı faaliyeti ancak BAAS rejiminden sonra başladı. 1965 yılında kurulan Suriye Haber Ajansı SANA günümüzde de faaliyetini yürütmektedir. Suudi Arabistan'ın Resmî Haber Ajansı Suudi Press Agency SPA 1971'de, Filistin Haber Ajansı Wafa ise 1972'de kurulmuştur.

Mağrip bölgesinde millî haber ajansı faaliyeti ancak Fransa'dan bağımsızlıkların kazanılması aşamasında ortaya çıktı. 1 Aralık 1961'de Tunus'ta kurulan Cezayir Haber Ajansı APS (Algeria Press Service) Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynadı. 1954 devriminin önemli destekçileri

39 <https://www.mena.org.eg/en/section/aboutusen> (Erişim Tarihi 07.04.2018)

arasında yer alan Cezayir Haber Ajansı ulusal kurtuluş savaşı sırasında Cezayir Devrimi'nin küresel medya sahnesinde amiral gemisi oldu. Bağımsızlıktan sonra karargâhı Cezayir'e transfer edildi. APS, 1963'te haber servisine başladı⁴⁰. Fas'ta bağımsızlığın kazanıldığı 1956'dan üç yıl sonra haber ajansı faaliyetine başlanabildi. 1959'da Mehdi Bennoun tarafından kurulan Mağrip Arap Ajansı (Maghreb Arab Press-MAP) 1973'te devletleştirildi. Tunus'ta ise haber ajansı faaliyeti 60'lı yıllarda başladı. Tunus'un Resmî Haber Ajansı TAP (Tunus Afrique Press) 1 Ocak 1961'de kuruldu. APS ve MAP gibi TAP da aynı isimle yayın faaliyetini sürdürmektedir.

V. Türk Millî Mücadelesi ve Anadolu Ajansı

Türkiye'de ise İstiklal Harbi ile verilen bağımsızlık mücadelesi sırasında kurulan ilk kurumlardan biri hatta ilki Anadolu Ajansı'dır. Osmanlı hükûmeti işgal altında iken Türkiye Havas ve Reuter Ajansı'na haber imtiyazı verirken, Millî Mücadele sırasında bu ajansın Anadolu'daki bağımsızlık hareketine karşı tavrı alması yeni ve millî bir ajansa olan ihtiyacı ortaya çıkardı. Millî Mücadele sırasında Kuvâ-yı Milliye hareketinin düşünce ve eylemlerini dünyaya duyurmak amacıyla Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) Türkiye Havas Reuter Ajansı'ndan yararlandığı oldu. Fakat yabancı menşeli olması yüzünden bu kuruluşu karşı ihtiyatı elden bırakmadı. Türkiye Havas Reuter Ajansı'nın Saltanat Şûrası'nın Türkiye'nin büyük devletlerden birinin himayesine girmekten yana olduğu yolundaki haberi, bu ihtiyatlı tutumun ne denli yerinde olduğunu gösterdi. İşgalci ülkelerin propagandasına yönelik bu haberden sonra Gazi Mustafa Kemal'in İtilaf Devletleri'nin kurduğunu ajansa olan güvensizliği büsbütün arttı. Gazi, Türkiye Havas Reuter'in "Heyet-i umumiyenin fikrinin Türkiye'nin Düve-li Muazzama'dan birinin müzâheretini temin merkezinde olduğu" yolundaki haberi üzerine Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatıyla sadrazama bir dilekçe göndererek söz konusu ajansla ilgili kaygılarını aktardı.⁴¹ Gazi Mustafa Kemal, 1 Haziran 1919'da Havza'dan yayınladığı genelge

40 <http://en.aps.dz/about-aps>. (Erişim Tarihi 07.04.2018)

41 Mustafa Kemal Paşa, açılışından bir gün sonra (24 Nisan 1920), Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla meclisin ikinci oturumunda yaptığı konuşmada Üçüncü Ordu Müfettişi iken sadrazama gönderdiği dilekçeyi açıkladı. Tutanaklara göre bu dilekçe şöyledir:

"Makam-ı Celil Sadaret- i Uzmâya,

7 Mayıs, sene 1335(1919) tarihli Türkiye, Havas Royter Ajansı Şûra-yı Saltanat'ta heyet-i umumiyenin fikri Türkiye'nin tamamîyet-i mülkiyesini muhafaza şartıyla Düvel-i Muazzama'dan birinin müzâheretini temin merkezinde olduğunu kayıt ve ihbar ediyordu. Şûra-yı Saltanat müzâkerâtını aynen neşreden 27 Mayıs, sene 1335(1919) tarihli İstanbul

ile de Türkiye Havas Reuter'in haberinin gerçeği yansıtmadığına ilişkin görüşlerini kamuoyuna açıkladı.⁴² Gerek hükümet nezdinde yaptığı girişim, gerekse Havza'dan yayınladığı genelge ve Nutuk'ta yer alan değerlendirmeler, Gazi Mustafa Kemal'in İtilaf Devletleri'nin kurdurduğu ajansa olan olumsuz tutumunu açıkça ortaya koymaktaydı. Bunun üzerine milli bir ajans kurulması gündeme geldi.

Yunus Nadi ve Halide Edip Adivar) 31 Mart 1920'de İstanbul'dan Ankara'ya yaptıkları tren yolculuğu sırasında bir millî haber ajansı kurulması fikrini tartıştılar.⁴³ İki gazeteci ve yazar, Ankara'ya geldiklerinde konuyu Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya açtılar. Fikri olumlu bulan Gazi Mustafa Kemal, derhal çalışmalara başlanması talimatını verdi, Kurulacak ajans için "*Anadolu*", "*Türk*" ve "*Ankara*" gibi isimler teklif edilmişti. Halide Edip'in teklifini

gazetelerinin tavihâtına nazaran yalnız Sadık Bey'in ifade-i tahririyesinde İngiltere himayesinin teklif olunduğu ve bunun heyet-i umûmiyenin fikri bulunmadığı anlaşılıyor. Ajans ile gazetelerin neşriyatı arasındaki tezat bazı taraflarca nazar-ı dikkati calip ve ajansın tahrif-i hakikat salâhiyetine cüreti cây-i sual görülmüştür. İçinde bulunduğumuz bu hassas devirde artık her hakikati kemaliyle müdrik ve bütün avâkıb-ı meşûmeye karşı en son fedakârlığı göze aldirarak muhafaza-i istiklâliyet-i milliyeye âzım olan milletin mazhar-ı sükûnet ve tesliyet olması merkez-i hilâfet ve saltanattan vâsıl olacak iş'arât-ı sahiha ve samimiyeye vâbeste olduğu kanaatindeyim . Vicdan-ı milliyi temsil etmeyen ihbarat, şâyan-ı endişe akisler tevli dedebileceği cihetle bu bâpda tenvir ve irşad buyurmaklığımı hassaten istirham eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi ve Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî

M. Kemal." (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi - , D 1, C 1, s.9,10.)

42 Genelge şöyledir:

"27/5/1335 (1919) tarihli Dersaadet'ten gelen Türkiye-Havas-Reuter ajansı Zât-ı Hazret-i Padişahî'nin Yıldız Saray-ı Hümayûn'unda küşad buyurdıkları Şûra-yı Saltanatta heyet-i umumiyenin fikri, Türkiye'nin tamamîyet-i mülkiyesini muhafaza şartıyla düvel-i muazzamadan birinin müzâheretini temin merkezinde olduğunu zikrediyordu.

27 Mayıs 1335 (1919) tarihli İstanbul gazeteleri ise Şûra-yı Saltanat müzâkerâtını fasıl fasıl ve İtilâf hükûmetlerinin sansürünce bazı mevâddi tayyedilmesine rağmen sarâhat-i kâfiye ile neşrediyor. Bu neşriyat mezkûr ajans ihbarâtının hakikate tamamiyle muhalif ve muharref olduğunu gösteriyor. Neşriyat-ı mezkûreye nazaran Şûra-yı Saltanat'ta vükelâ, âyan, süferâ ve firâk-ı muhtelif ve cemiyât-ı millîye ve matbuat heyetleri nâmına bilfil söz alan yirmi beş kadar zevâtın hemen kâffesinin beyanâtı, istiklâl-i tâmme mazhariyet ve efrâd-ı milletten âcilen bir şûra-yı milletin teşkili ile mukadderât-ı milletin işbu şûrayı fevkalâdeye havalesi zemîninde olup, yalnız bir zatın kıraat edilen ifadesinde İngiliz himayesi teklif olunmaktadır. Bu neşriyat ile ajans ihbaratı arasındaki tezat esbabını Babiâli'den istizah eyledim. Arz-ı malûmat olunur." (M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, Süray Sürekli Yayınlar AŞ, İstanbul 1995, s.30, 890.)

43 Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, İstanbul 1959, s.77.

uygun bulan⁴⁴ Gazi Mustafa Kemal'in talimatıyla Anadolu Ajansı (AA), 6 Nisan 1920'de kuruldu. Anadolu Ajansı'nın kuruluşu, "Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal" imzasıyla ve "müstaceldir" notuyla "Kolordulara, vilayetlere, müstakil livalara, Vilayet ve Elviye-i müstakille Müdâfaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine, Müdafaa-i Milliye Heyet-i İdarelerine" yayınlanan genelge ile tüm yurda duyuruldu⁴⁵.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'deki açılışından 17 gün önce kurulan Anadolu Ajansı, böylece yeni Türk Devleti'nin "ilk millî kurumu" olma özelliğini de kazanmıştı. Ankara'da kurulan ajansın ilk amacı Millî Mücadele Hareketi'nin sesini Anadolu'ya ve yurt dışına duyurmaktı. Ajans bültenleri ilk yıllarda Osmanlı Bankası'ndan sağlanan bir daktilo ile yazılıp şapirograf adı verilen ilkel bir teksir makinası ile çoğaltıldıktan sonra müvezziler tarafından dağıtılıyordu. Ankara'da halkın bilgileneşmesi için duvarlara asılan bültenler, Ankara dışına telgrafla ulaştırılıyordu. Anadolu Ajansı, millî mücadele sırasında kamuoyunu yanlış yollara sürükleyecek, millî birliğı tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı milleti uyarıştı. Ajans, millî kurtuluşu sağlayacak karar ve hareketleri, Büyük Millet Meclisi'nin kararlarını günü gününe halka ulaştırarak hükûmet ile halk arasında bağlantıyı sağlamıştı.

44 Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı -I**, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul 1998, s.13.

45 Genelge şöyledir:

"Kalbgâh-ı İslâm olan Saltanât-ı Osmaniye'nin düşman işgaline geçmesi ve bütün vatan ve milletimizin en büyük tehlikeye mâruz kalması neticesi olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiğı millî ve mukaddes mücâhede esnasında efrâd-ı ümmetin dahilî ve haricî en sahih havadis ile tenvîri (aydınlatılması) ihtiyacı mübremi (kaçınılmaz ihtiyacı) nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmış ve binnetice (sonuç olarak) burada en salâhiyatdâr zevattan mürekkep (yetkili kişilerden oluşan) bir hey'et-i mahsusa (özel kurul) idaresinde ve (Anadolu Ajansı) unvanı altında bir müessese vücûda gelmiştir. (Anadolu Ajansı)'nın en seri vesaitle vereceğı havadis ve malûmât esasen Hey'et-i Temsiliyemizin menâbi-i asliyye (temel kaynaklar) ve mevsûkası (belgeleri) mâhasalî (ürünü) olacağı cihetle bu ajans tebligâtının oraca ve ezcümle Müdâfaa-i Hukuk teşkilâtımızca dahi me'mer ve mecmâ olan yerlere (geçilecek ve toplanacak yerlere; cadde, sokak ve meydanlara) ta'liki (asılması) tab ve teksîri ile tevzîi (basılması, çoğaltılması ve dağıtılması) ve hatta nâhiye ve köylere kadar îrsâli (yollanması, gönderilmesi- başka bir belgede îsali/ ulaştırılması) mümkün olduğu kadar fazla intişar eyleyebilmesi (yayılabilmesi) için tertibat-ı müstâcele (acil önlemler) alınması ve neticeden mâlûmat îtâsı (bilgi verilmesi) ehemmiyetle rica olunur. 09.04.36 (1920)" (**Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi**, S. No: 1364, Kutu No. 318, Gömlek No: 11, Fihrist No: 11- 1)

İlk zamanlar Anadolu Ajansı'nın bültenleriyle bizzat ilgilenen Gazi Mustafa Kemal Paşa, ajansın yayınlarının bilhassa İstanbul'a ulaşmasını istiyordu. Bunu sağlamak amacıyla bültenlerin Bursa'da çoğaltılarak deniz yoluyla İstanbul'a gönderilmesi için 14. Kolordu Komutanlığına telgrafla talimat vermişti. Gazi Mustafa Kemal, bültenlerin en hızlı biçimde dağıtılması amacıyla posta ve telgraf idaresini de uyarılmış, engelleyenlerin “cürm-i vatani” (vatan suçu) işlemiş sayılacaklarını bildirmiş, destek olanlara da teşekkür etmişti⁴⁶.

Millî bir haber ajansı faaliyete geçirilmiş olmakla birlikte özellikle yeni Türk devletinin iç ve dış dünyaya tanıtılması işini başlı başına üstlenecek bir başka kuruma ihtiyaç duyulmuştu. Nitekim Büyük Millet Meclisi'nin 4 Mayıs 1336 (1920) günü yapılan toplantısında Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Mebusu Mehmed Şükrü Bey'le Amasya Mebusu Hamdi ve Çorum Mebusu Sıddık beylerin “istihbarat şubesi” kurulmasına ilişkin 3 Mayıs 1336 (1920) tarihli önergelerinin görüşülmesi sırasında Bolu Mebusu Tunalı Hilmi'nin “Bizim ihtiyacımız şu devrede en çok propagandacılıktır”⁴⁷ şeklindeki sözleri dikkat çekiciydi.

Söz konusu kanun teklifi mecliste kurulan İrşat Komisyonu'nda ele alındı. Komisyonun başkanlığını, Anadolu Ajansı'nın kuruluşunda da etkin rol üstlenen İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey yürütüyordu. Komisyon raporunda, ülkenin uğradığı felaketlerin en önemli etkenlerinden birinin iç ve dış kamuoyunun halkın yararına uygun bir şekilde yönetilmesinde gösterilen ihmâl olduğu belirtilerek “Millî menâfîmizin müdâfaası (ulusal çıkarlarımızın korunması) hususunda silâh kadar müessir olan siyaset ve fikir teşkilâtının öteden beri ihmâl edilmiş olması keyfiyeti pek çok fenalıklara sebep olmuş ve el'an da olmakta bulunmuştur” deniliyordu. Rapora göre, kurulacak genel müdürlüğün iki amacı vardı: Bunlardan biri içerideki gelişmeleri dışarıya tanıtmak, davanın meşruiyetini ispata çalışmak; diğeri de içeride millî birliği sağlamak için aydınlatma görev yapmak.

Komisyon Başkanı Yunus Nadi, tasarının müzakeresi sırasında Genel Kurul'da konuşurken “propaganda” konusunu öne çıkarmış, basının dördüncü kuvvet olarak değerlendirildiği bir dönemde kamuoyunun aydınlatılması amacıyla böyle bir kurumun gerekli olduğunu söylemiştir. Teklif sahibi

46 Özkaya, a.g.m., s.595- 598; Hilmi Bengi “Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920- 2011)”, **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, S 50, Güz 2012, s.304.

47 **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)**, Devre 1, C I, s.213.

Mustafa Necati Bey de ülkenin İstanbul ve Avrupa'dan kaynaklanan olumsuz düşüncelere sahne olduğunu, bunlara karşı düşünce üretmek ve kamuoyu oluşturmak amacıyla böyle bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu belirterek "...cephelerdeki kuvvet kadar propagandalar da mühim bir kuvvettir" demiştir⁴⁸.

Meclisin 7 Haziran 1920'de Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey'in kanun teklifinin kabul edilmesiyle Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuş oldu⁴⁹. 6 sayılı kanunu kabul etmesiyle, kuruluşundan itibaren doğrudan Hey'et-i Temsiliye Reisi'ne bağlı faaliyet gösteren Anadolu Ajansı, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi bünyesinde bir müdürlük haline getirildi.

Genel Müdürlüğün kuruluşu ile ilgili mecliste yapılan müzakerelerde Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey, ajans için konan ödeneceği yetersiz bulmuştu. "Belki yarın Bursa'da Antalya'da, Trabzon'da, Samsun'da bir takım acentalıklar yapacağız, Onlara ne vereceğiz? Belki İtalya'da, Suriye'de, Beyrut'ta yapacağız" diyen İsmail Suphi, ajansın yurt içinde ve dışında bürolar açabilmesi için daha fazla ödenek ayrılmasını talep ediyordu⁵⁰.

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, Meclis'te yaptığı konuşmada Türkiye üzerinde oynanan oyunların ve İtalyanların Millî Mücadele hareketini destekleyen açıklamalarının Anadolu Ajansı vasıtası ile mahalli basına aktarıldığını belirtmiştir. Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Sevr Anlaşması'nı imzalayanların kınanmasına yönelik Meclis'e gönderdiği telgraftan da milletvekilleri ve komutanların ülke ile ilgili önemli gelişmeleri ajanstan öğrendiklerini görüyoruz⁵¹. Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in 9 Eylül 1920'de meclis kürsüsünden yaptığı konuşma, Anadolu Ajansı'nın Millî Mücadele sırasındaki rolünü ortaya koymaktadır:

48 **TBMM ZC**, D. 1, C 2, s.125, 128.

49 Daha sonraları Matbuat Umum Müdürlüğü, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü adları altında faaliyet gösteren kurum, 10 Temmuz 2018 tarihinde lağvedildi. Kurumun görev ve yetkileri ve tüm mal varlığı 14 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına devredildi. (İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, **Resmî Gazete**, S 30488, 24 Temmuz 2018, s.12.)

50 **TBMM ZC.**, D.1, C 2, s.127, 134.

51 **TBMM ZC.**, D.1, C 1, s.283; D.1, C 3, s.333.

“Efendilerim; bundan bir hafta evvel, tam perşembe günü Meclis’ten çıktığımızda, Anadolu Ajansı’nın matbû bir beyannamesini gördüm; halka, müslümanlara hitap ediyor. ‘Uyanın’ diyor.(...) Anadolu Ajansı, vazifesi haricinde olduğu halde, salâhiyetinin haricine çıkarak, fakat vicdanının vazifesini bilerek deruhte etmiş, halkı irşada doğru koşuyor.”⁵²

Anadolu Ajansı’nı destekleyen mebusların yanı sıra habercilik faaliyetlerinin yetersizliğinden yakınanlar da vardır. Burdur Mebusu İsmail Suphi, “Matbuat Müdürlüğü’nün alelâde bir ajans neşretmekten başka bir şey yapmadığı” görüşündedir.⁵³ Buna rağmen Anadolu Ajansı’nın Millî Mücadele sırasında özellikle cephelelerden gelen zafer haberlerinin iç ve dış kamuoyuna iletilmesinde önemli payı vardır. Ajans, dış dünyayı bilgilendirmek amacıyla Fransızca bültenler yayınlamıştır. Bu bültenler Avrupa’daki önemli merkezlerin yanı sıra ABD’ye de gönderilmiştir.⁵⁴

Bir haber ajansı için devlet kurumu bünyesinde yer almanın doğurduğu sorunlara ve maddi zorluklara rağmen ajans, dar bir kadro ile kendisine verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Bu dönemde yapılanlar şöyle anlatılmaktadır:

“Yerine getirilmesi gereken görev çok zordu. İçeride, savaşan ve dış dünyadan habersiz kalmış bir halkı ülke ve dünya olaylarından haberdar kılmak, bazı yabancı ve İstanbul gazetelerinin teslimiyetçi tutumlarıyla mücadele etmek gerekiyordu. Dışarıda ulusal mücadeleyi savunmak, Türkiye’nin haklı istekleri konusunda kamuoyunu aydınlatmak ve ona karşı bazı çevrelerin yürüttüğü oyunları boşa çıkartmak zorunluydu. Bu amaçla ülke içinde İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya ve İzmit’te; yurt dışında Londra, Paris, Berlin, Viyana, Cenevre ve Newyork’ta irtibat büroları açılmıştı. Günün çeşitli saatlerinde bültenler yayınlıyor, bunlar telgrafla hemen çeşitli merkezlere gönderiliyordu. Kurtuluş Savaşı’nı anlatmak için kitap ve broşürler yayınlanıyordu.”⁵⁵

52 TBMM ZC., D.1, C 4, s.41.

53 TBMM ZC., D.1, C 4, s.330, 333.

54 “...Amerikan belgeleri arasında Anadolu Ajansı’nın çıkardığı ilk bültenleri görüyoruz. Bu ilk bültenler, Fransızca olarak dış dünyaya haber vermek için çıkarılıyordu. Mustafa Kemal, başka konular yanında haberleşmenin önemini anlamış ve Anadolu Ajansı’nı kurdurmuştu. Karşılaştığımız ilk bültenler Birinci İnönü Zaferi’nden söz diyordu.

Anlaşılan Yunanlılar Birinci İnönü Savaşı’nı küçültmek istemişler. Anadolu Ajansı bunu yanıtlıyor.” (Orhan Duru, *Amerika Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kuruluş Yılları*, İstanbul 2002, s.111.)

55 *Anadolu Ajansı, Kuruluşu, Tarihçesi ve Safahatı (1925-1935)*, Ankara 1935, s.7, 8.

Yaklaşık 5 yıl sonra, 1 Mart 1925'te Anadolu Ajansı bağımsız bir şirket halinde yeniden teşkilatlanmıştır. Kuruluşunda olduğu gibi ajansın şirket haline getirilmesinde de Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal etkin rol üstlenmiştir. Amaç, ajansın daha tarafsız ve bağımsız bir faaliyet yürütmesini sağlamaktır. Kurulan şirkette ağırlıklı hisse devlet hissesi olduğu için özel statülü bir kuruluş olmasına rağmen Anadolu Ajansı'nda devlet etkisi devam etmiş, hatta 1961 yılında çıkarılan bir kanunla malları devlet malı, çalışanları yargı karşısında devlet memuru sayılmıştır. Kuruluşunun üzerinden bir asra yakın zaman geçen Anadolu Ajansı, kamu ağırlıklı şirket statüsünde yayın hayatına devam etmektedir.

SONUÇ

Ticari kuruluşlara bilgi, basın kuruluşlarına haber temin etmek üzere kurulan haber ajanslarının zamanla siyasi bir misyon üstlenip bulunduğu ülkenin “millî menfaatleri” doğrultusunda yayıncılık yaptıkları görülmüştür. Özellikle Doğu Bloku ülkelerinde ve bağımsızlığını yeni kazanan devletlerde bu durum daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Zaten bu durumdaki ülkelerde çoğu zaman haber ajansları doğrudan ya da dolaylı devlet güdümündedir.

Her ülkede bağımsızlık mücadelesinin haber ajanslarının sayesinde gerçekleştiği gibi bir iddiamız elbette yok. Ancak özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığına kavuşan ülkelerde bağımsızlık mücadeleleri ile millî haber ajansları arasında kayda değer bir ilişkinin bulunduğu da görmezden gelinemez.

Haber ajansları bilgiyi ve haberi en geniş alanlara yayma ve toplumlara etkileme gücü dolayısıyla özellikle XIX. yüzyılda sömürgeci devletlerin yararlandığı en etkili iletişim aracı olmuştur. Haber ajanslarının bu etkileme gücü Fransız Devrimi’nden sonra ortaya çıkan bağımsızlık hareketlerinde de kendini göstermiş, bağımsızlık mücadelesi veren ulusların ilk yaptıkları işlerden biri haber ajansı kurmak olmuştur. Bu durum özellikle Osmanlı Devleti’nden bağımsızlığını kazanan Balkan ülkelerinde bariz bir şekilde ortaya çıktığı gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş sürecinde de kendini göstermiştir. Bugün de faaliyetini sürdüren Anadolu Ajansı’nın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin faaliyete başlamasından yaklaşık iki hafta önce kurulması bunun en somut göstergesidir.

Anadolu Ajansı yeni Türk Devleti’nin bağımsızlık mücadelesi sırasında iletişim kanalı olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle işgal döneminde İstanbul’a ve yurt dışına Anadolu’daki gelişmelerin aktarılmasını Anadolu Ajansı sağlamıştır. Millî Mücadele’de ve ilk kuruluş dönemlerinde Türk Devleti’nin resmî görüşlerinin iç ve dış dünyaya iletilmesinde önemli bir rol üstlenen Anadolu Ajansı bu yönü dolayısıyla “devlet propaganda örgütü” olarak da nitelendirilmiştir⁵⁶. Anadolu Ajansı zamanla gerçek anlamda bir haber ajansı hüviyetini kazanmıştır.

56 Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Tarih**, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s.58.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları ve Süreli Yayınlar:

Anadolu Ajansı Arşivi

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi (ATASE) Arşivi
Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi

Resmî Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi

II. Kitap ve Makaleler:

Abaloğlu, Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

Anadolu Ajansı, Kuruluşu, Tarihçesi ve Safahatı (1925-1935), Ankara 1935.

Adıvar, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı -I**, Cumhuriyet Gazetesi Yayını, İstanbul 1998.

Alemdar, Korkmaz, **İletişim ve Tarih**, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

Barlas, A. İhsan, "Ajans'tan Hatıralar", **Tarih ve Toplum**, S 39, 40, Nisan 1987.

Başboğa, Sevcan, **Anadolu Ajansı (1920-1922)**, Anadolu Ajansı Yayını, Ankara 2010.

Bengi, Hilmi, "Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcında Türk Basınının Yaklaşımı ve Haber Değerlendirme Biçimleri", **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s.387- 422.

_____, "Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920 - 2011)", **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, S 50, Güz 2012, s.299 - 341.

Berzeg, Sefer E., **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, 1917-1922**, Birleşik Kafkasya Derneği, İstanbul 2003.

Çakır, Hamza, **Osmanlı'da Basın-İktidar İlişkileri**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002.

Boyd-Barette, Oliver, "National and International News Agencies, Issues of Crisis and Realignment", **Gazette**, Vol. 2 (1), Sage Publications, London 2000, p.5-18.

Duru, Orhan, **Amerika Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kuruluş Yılları**, İş Bankası Kültür Yayınlar, 3. b., İstanbul 2004.

Eldeniz, Levent; Maimaitimin, Bikeertiemuer, “Çin Ulusal Haber Ajansı: Xinhua ve Güncel Çin Medyası”, **Sosyal Bilimleri Dergisi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, S 27, Bahar 2015, s.173-185.

Girgin, Atilla, **Uluslararası İletişim, Haber Ajansları ve AA**, Der Yayınları, İstanbul 2002.

İskit, Server, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü, İstanbul 1943.

Koloğlu, Orhan, **Havas-Reuter’den Anadolu Ajansı’na**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1994.

_____, “II. Abdülhamid’in Basın Karşısındaki Açmazı”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

_____, “Osmanlı Telgraf Ajansının Kurucusu Salih Gürcü”, **Tarih ve Toplum**, C 23, S 134, Şubat 1995.

Özkaya, Yücel, “Millî Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, 1985, C I, S 2, s.587- 608.

_____, **Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007.

Öztoprak, İzzet, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981.

Shirivastava, K. M., **News Agencies From Pigeon To Internet**, New Dawn Press, New Delhi 2007.

Şimşir, Bilal, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, 2. b, Ankara 1985.

Tekeli, Sefa (Hazırlayan), **Atatürk ve Anadolu Ajansı**, Anadolu Ajansı Yayınları, 2. Basım, Ankara 2005.

Tunç, Salih, “1912 Seçimlerinde Musevi Cemaati’nden İttihatçı Mebus Adayı Salih B. Gürci ve Seçim Beyannamesi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S XXVIII / 2, 2013, ss.549 - 585.

Yerlikaya, İlhan, “II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Gazete ve Haber Ajanslarının Şantaj ve Yolsuzlukları”, **Toplumsal Tarih**, S 3, Mart 1994.

